

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дфн Цветан Теофанов,
преподавател в Софийския университет „Св. Климент Охридски“,
по конкурса за професор в професионално направление 2.1 Филология
(Османски език и литература),
обявен в ДВ, бр. 62/01.08.2017 г.,
с единствен кандидат: доц. д-р Ирина Николаева Саръиванова

Единственият кандидат в гореспоменатия конкурс за професор по османски език и литература – доц. д-р Ирина Николаева Саръиванова – е щатна преподавателка в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ от 1998 г. През 2016 г. е избрана за ръководител на Катедрата по тюркология и алтаистика към Факултета по класически и нови филологии. Ключовите ѝ компетентности, преподавателският опит и изследователските приноси, както и научната ѝ продукция отговарят на изискванията за заемане на длъжността.

Ирина Саръиванова е завършила с пълно отличие бакалавърската и магистърска степен на специалност „Тюркология“ във Факултета по класически и нови филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (1992–1997).

Интересът ѝ към османистиката датира още от студентските години. Дипломната ѝ работа е посветена на темата *Салнамето като исторически извор. Салнамета за Дунавския вилает от ОрО на НБКМ*. През 2009 г. ѝ е присъдена образователната и научна степен „Доктор“ след успешна защита на приносния ѝ литературоведски дисертационен труд, също на османистична тема, озаглавен *Турските народни песни в ръкописите-тефтери джъонк*.

Скоро след дипломирането си Ирина Саръиванова е назначена за асистент, а от 2006 г. е повишена в главен асистент. Поверени са ѝ лекционни курсове по османски език, стара турска литература, странознание на Турция и турски фолклор наред с упражнения по турски език.

Участвала е в няколко проекта и в редица научни конференции у нас и в чужбина. Авторка е на три монографии и много статии, рецензии, отзиви, научни съобщения и преводи. Публикациите ѝ се вписват в тематичната рамка на конкурса.

Доц. д-р Ирина Саръиванова се е утвърдила като уважаван и инициативен член на академичната колегия във Факултета по класически и нови филологии и Центъра за източни езици и култури. Освен като признат специалист в своята област тя се нарежда сред най-активните ръководители на катедри и на магистърски програми.

В настоящата процедура доц. Саръиванова участва с трудовете *Граматичен минимум по османски език* (182 с.) и *Eski Türk Edebiyatının Hali (Съвременен поглед върху старата турска литература)* (245 с.), както и с шест статии и превод на един разказ от турски на български.

Въпреки че споменатите два труда са определени от авторката като „монографии“, те носят по-скоро характер на учебни помагала. Този факт не би трябвало да хвърли сянка на съмнение върху достойнствата им, а в още в по-голяма степен – върху уместността им за участие в конкурса. Очевидно доц. Саръиванова изхожда от прагматични съображения за реалните потребности при обучението на студентите-тюрколози в Софийския университет, пък и в сходни специалности на други български учебни заведения. Тя се старае да влага в работата си както натрупания собствен преподавателски опит, така и най-значимите приноси на българската и световната османистика. Не само в разглежданите трудове, но и в цялостната си академична дейност кандидатката за длъжността професор се стреми да усвоява и прилага иновативните научни стратегии на съвременната филология.

Ако проследим израстването на доц. Саръиванова през годините, ще установим, че нейните изследователски интереси не се ограничават от предубежденията за профилиране в определена сфера – само в литературознанието или пък в лингвистиката. Напротив, в трудовете ѝ двете области взаимно се допълват с оглед на практическата им ефективност в учебния процес и на съгласуваността с останалите дисциплини от учебния план.

Безспорно полезен плод на този прагматичен подход е помагалото *Граматичен минимум по османски език*. В него се изхожда от функционална методика на чуждоезиково обучение, която обвързва преподаването на османската граматика с усвояването на живия турски език, при това – през български. Грижливо изготвено и съобразено с педагогическите норми и с постиженията на модерната лингвистика, помагалото отговаря на замисъла си по най-пълноценния начин. И все пак, доколкото е „минимум“, предназначен за „въвеждащо, начално ниво“ на обучение по османски, то носи твърде скромнен теоретичен багаж и таблиците доминират над обяснителния текст.

С повече научноизследователска тежест в процедурата по конкурса е натоварен вторият труд на доц. Саръиванова, който е посветен на старата турска литература, по-точно – на нейния съвременен прочит. Както отбелязва и самата авторка, това учебно помагало не се придържа към „строгите рамки на литературната история“, а

основната му цел е „практическа приложимост в обучението на студенти-тюрколози в България“. Излишно е да се изброяват несъмнените нужди и ползи от подобни усилия, които заслужават признание и висока оценка по формалните и реално прилаганите критерии за заемане на длъжността професор. Доц. Саръиванова притежава необходимата солидна подготовка, задълбоченост и ерудиция както в областта на османския, така и на турския език и литература. Тя показва отлична осведоменост по дискутираните от нея проблеми в широкия им контекст.

Рецензираният труд свидетелства за научноизследователски и академични качества и достойнства, които не оставят съмнение в компетентността на кандидатката и в основанията за назначаването ѝ на високата длъжност.

Трудът, замислен като панорама на старата турска литература, обхваща нейната история от възникването ѝ до началото на реформите и европеизацията през XIX в. Още при маркирането на тази хронологична рамка авторката отбелязва различията в тълкуването ѝ от българските и от турските учени. Естествено, доц. Саръиванова следва и отстоява утвърдените у нас представи за развитието и периодизацията на старата турска художествена словесност като непрекъснат процес, започнал още в древността от устните традиции на тюркските племена в Централна Азия, продължил през ислямската епоха и приключил с времето на Танзимата. Сред турските учени обаче доминира мнението, че под стара литература трябва да се разбира само „високата“, класическата писмена традиция, докато „ниската“ словесност се обособява в отделна категория.

Доц. Саръиванова разглежда историята на старата турска литература в комплексната ѝ цялост, но и разполовеност на две епохи: преди и след приемането на исляма. През древната епоха се създава устно творчество, главно епически поеми, лирика, елегии, пословици и поговорки. По-късно се появяват и писмени литературни произведения. Без да елиминира напълно словесното наследство на тюрките от предислямския период, доц. Саръиванова се спира на него мимоходом, само в уводната част, за да се фокусира върху „златната“ ислямска епоха, на която всъщност е посветено почти цялото изложение. Набелязват се главните направления в литературата: „високо“ – диванско, класическо, придворно, елитарно; и народно (и авторско, и анонимно) – продължител на древните традиции, включително изпълнението от певци. Внимание се отделя и на суфитската поезия, която заема важно място в историята не само на турската литература, но и въобще на ислямската духовност и на османската цивилизация.

Полезна за начинаещите тюрколози е частта от труда, която ги въвежда в нормите на поетиката, стихосложението, стилистиката, ритмиката. Би било от значение и за други ориенталистични специалности да се запознаят с трансформациите, които настъпват в стихосложението поради възприемането на арабската силабoметрия (*аруз*) и приспособяването ѝ към турския език, както и съчетаването ѝ с тюркското *хедже*. Темата засяга по-съществения проблем за начините, по които тюрките се приобщават към мюсюлманската религия, цивилизация и култура, и за навлизането в поезията им на арабските и персийските традиции.

В тази връзка специално внимание заслужава разделът за диванската литература, която се вписва в по-широкия исторически, социокултурен и естетически контекст на синкретичната арабо-мюсюлманска словесност. Под „диван“ в арабския език се разбира просто сборник с цялостната продукция на един или повече поети независимо от епохата и стилистиката. Османският литературен канон утвърждава диванския модел като синоним на маниерна елитарна изтънченост, привнесена отвън с арабо-персийските ислямски влияния и разпространена главно в интелектуалните и дворцовите среди. Прозата остава на заден план, представена главно с по-достъпни за широката публика исторически, богословски и други научни или дидактични съчинения. По-късно се появява и маниерна, „украсена проза“ (*инша*), която се вписва в категорията „висока литература“. Създава се и „хибриден“ тип словесност, съчетаваща „простата“ и „сложната“ стилистика. Макар и твърде описателно, лаконично и синтезирано, нерядко с по няколко изречения, доц. Саръиванова конспектира сравнително пълна панорама на диванската литература: типология, тематика, образност, символика, най-изтъкнати автори. Обхванати са почти всички значими процеси, явления и личности на османо-турското Средновековие. За да се разработи и да придобие реална научна стойност обаче, ползотворният замисъл и богатият фактологичен и текстов материал се нуждаят от повече допълнителни усилия за разгръщане по посока на литературния анализ и литературната теория, както и за осмислянето им в контекста на българското литературознание.

Народното творчество, което акумулира словесните традиции отпреди встъпването на тюрките в исляма, се развива паралелно с „високата“ литература и генерира както „чист“ фолклор, така и авторски произведения – и в стихове, и в проза. За значимото място на народната литература в духовния живот на епохата свидетелстват разнообразните ѝ форми: четиристишия, песни, елегии, анекдоти,

приказки, легенди, пословици и поговорки... Те предоставят неизчерпаем материал за изследване на средновековната турска поезия и проза.

Полярни теоретични конструкти от рода на „висока“ и „ниска“ литература привличат вниманието на медиевистите не толкова с основанията за разграничаването им, колкото с междинните полета на взаимопроникване. В това отношение представляват интерес ашък-сазовата поезия и суфитската традиция, на които доц. Саръиванова отделя достатъчно място в светлината на техния контекст. Въпреки положителното ми като цяло мнение за разглеждания труд не бих могъл да премълча и отделни съображения и бележки, които, надявам се, ще допринесат за по-нататъшното осмисляне на подхода и работата по подобни проекти.

Написано на турски език, помагалото се оказва предназначено за тесен кръг от специалисти, и най-вече за такива, които се намират на твърде начален етап от своето обучение – и по османистичните дисциплини, и по чуждия (турски) език. Това неизбежно изправя авторката пред необходимостта да отчита сравнително повърхностното равнище на владеене на езика от аудиторията или да се придържа към висок, но недостижим за читателите академичен стил. Същевременно се цели пряко или косвено да бъдат коригирани стереотипите на турското литературознание с оглед на тяхната „насоченост и методика, които ги правят неприложими в обучението на студенти-тюрколози у нас“. Доколкото е написан на турски обаче, трудът не може да заобиколи диалога и полемиката с турските му опоненти и вероятно ще се намира в доста уязвима позиция спрямо тях. Питам се дали добре систематизирана хрестоматия с подробни въстъпителни статии и коментари не би постигнала по-убедителен учебен резултат.

Доколкото сходни обзори вече са правени на български и от други тюрколози (Ибрахим Татарлъ, Йорданка Бибина), паралелът с тях неизбежно налага да се отговори по-обстойно на въпроса за оригиналните приноси на доц. Саръиванова в нейния труд, а също и за степента на изчерпателност, аналитичност и задълбоченост. Очакванията за подобен род помагало не бива да се максимализират, но все пак, след като е написано на турски, наложително е то да се ситуира в рамките и на турското литературознание с аргументи за българските приноси в него.

Обемът от 245 страници, посветени на няколко века богата литературна история, предполага по-нататъшно разширяване, разгръщане и задълбочаване на

изложението, за да придобие то стойност на истинска монография или на дисертация за придобиване на степента доктор на науките.

Статиите, с които доц. Саръиванова участва в конкурса за професор, също заслужават подобаваща оценка:

- 1) „Тефтерче от османския период с религиозно съдържание“ – стойностно изследване на палеографската специфика и съдържанието на османски ръкописен извор, определен от доц. Саръиванова като молитвеник.
- 2) „Сложни думи с персийски словообразователен модел в диванската поезия от класическия период (ср. на XV – кр. на XVIII в.) – приносно изследване, посветено на влиянието, което персийският оказва върху езика на османските класически поети. Статията свидетелства за „дуалната“ компетентност на неговата авторка в областта и на лингвистиката, и на литературознанието.
- 3) „Персийски лексикални елементи в български пословици и поговорки“ – както полезно, така също интересно изследване на турцизмите от персийски произход в народните ни умотворения. Статията разкрива добро владение и на персийския език, което е важна предпоставка за задълбоченост в османистиката.
- 4) „Любовта – красивото лице на мира: размисли върху неизвестни произведения на Гевхери, открити в меджмуа от XIX в. – изследване на ръкописен извор от колекцията на НБКМ, който съдържа стихове на османския поет Гевхери. Фактът, че научното съобщение е направено на турски език в Анкара, при това на авторитетен международен конгрес за изучаване на Азия и Северна Африка, говори сам по себе си за приносния му характер.
- 5) „По следите на османската литература по Пътя на коприната“ – по-скоро информативна научнопопулярна публикация, без която представянето на доц. Саръиванова в конкурса не би се лишило от достатъчна убедителност. Статията обаче би могла да послужи за целите на османистиката в учебния процес.
- 6) „Балканизми в съвременния турски език“ – приносен и задълбочен анализ на заемките от балканските езици в съвременния турски книжовен език.

Накрая, но не на последно място, държа да открия отличната преподавателска дейност на доц. Ирина Саръиванова. От значение в процедурата по конкурса са и административните качества на Саръиванова като ръководител на Катедрата по тюркология и алтаистика, от което имам лични впечатления в качеството ми на бивш декан на Факултета по класически и нови филологии. Всичко това е

утвърдило авторитета на доц. Саръиванова сред студентите и преподавателите от академичната ни колегия.

Заключение: Единственият кандидат в конкурса за професор по 2.1. Филология (Османски език и литература) – доц. д-р ИРИНА НИКОЛАЕВА САРЪИВАНОВА – отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България и на Правилника на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ за заемане на длъжността. Като изхождам от преподавателските, изследователските и административно-организаторските качества на кандидатката, а също и от нуждите на специалност Тюркология при Софийския университет, предлагам на почитаемите членове на научното жури да подкрепят доц. д-р ИРИНА НИКОЛАЕВА САРЪИВАНОВА за назначаването ѝ на академичната длъжност „професор“ по османски език и литература.

10 декември 2017 г.
София

Проф. д-р Цветан Теофанов